بسم الله الرحمن الرحيم

Misbah

İSLAMÎ DÜŞÜNCE VE ARAŞTIRMA DERGİSİ [2012-I-1]

Araştırma Konusu: Dinî Plüralizm

Dinlerin toplum sahnesindeki hayatiyetleri ve varlıkları bir yandan muhtevalarıyla ilgilidir, diğer yandan da sadakatle dine ve meşreplerine gönül vermiş, onun dünyasını savunan, inancını yaymaya ve geliştirmeye çalışan takipçilerine bağlıdır. Böyle olmasaydı dinlerden geriye hiçbir şey kalmayacaktı. Ancak belki belirsiz kimi yazıtlar ve eskimiş kitaplar kadim kalıntılar olarak müzelerde saklanacaktı. Yahut metinleri önceki çağların edebiyatı olarak üniversitelerde araştırma konusu yapılacaktı. Tıpkı Yunan ve Mısır'ın kadim mitolojileri gibi!

Dolayısıyla dinlerin toplumsal hayatını sürdürebilmesinin temel etkenlerinden biri, bu dinlere aşkla bağlı, azimli ve onu korumak için canını vermeye hazır insanların varlığıdır.

Bu duygu bir dinin bağlılarında, dinin takipçileri bu dinde -telkin, alışkanlık, çevre ve toplum terbiyesi veya düşünce ve seçim sonucunda- başka bir dinde veya dinsizlikte karşılarına çıkamayacak bir değer buldukları ve ona bağlanma zorunluluğu gördükleri zaman meydana gelir.

Bir dine, meşrebe ve okula gönül verme ve bağlanma duygusunun nasıl ortaya çıktığı veya ortaya çıkabileceğinden bağımsız olarak üzerinde özellikle düşünmeye değer nokta, bireyin takipçiler zümresine girmesinin böyle bir duygu ve inancın ortaya çıkmasından sonra olduğudur. Açıktır ki kişi bir dini kabul ettikten ve bağlandıktan sonra kendi dinine yabancı veya inançlarına aykırı bilinen her okul ve ideolojiyi bâtıl sayar, onu inkâr ve reddeder, bu deruni ve fikri savaşta eğer iş harici mücadeleye

varırsa savunma veya saldırıya geçer.

Bundan dolayı genel olarak bakıldığında -istisnai durumlar görmezden gelinirse- daima halk kitlelerinin doğasında, bir dini kabul etme, diğer dinler ve okulların mükemmel veya doğru olduklarını inkâr ya da en azından onlar hakkında bilgisiz olma durumu vardır.

Dinler arasında yapılan bu itikadî ve zihinsel, daha sonra da nesnel ve pratik kategorilendirme hiçbir zaman eşit olmamış ve bu aynı seviyede olmama hali daima bir tek kriterde görülmemiştir. Bazı dinlerin takipçileri kendilerini bir dine başka bir dinden daha yakın görürler, kimisiyle barış içinde yaşar, kimisine ise hoşgörü ve tolerans göstermezler.

Bu duygu ve bu kategori sadece dinler arasında değildir. Aksine bu, bir dinin değişik mezheplerinin karşı karşıya gelmesinde de gözlemlenebilir.

İnsanlık tarihi boyunca milletler ve milliyetler arasında baş göstermiş çoğu kanlı savaşlar, uzlaşmazlıklar ve inatçılıkların işte bu duygu ve inançların sonucu olduğu şimdi daha iyi anlaşılabilmektedir. Bu arada beşeriyetin fikrî, sosyal vs. hareketlerini incelemeye ve uzlaşmazlıkları gidermek için bir çare düşünmeye yahut kaydedilmiş birikim ve tecrübelere dayanarak dünyaya, insana ve dine yeni bir bakış getirmeye çalışan birtakım insanlar da bulunmaktadır.

Plüralizm, bu bakışlardan biridir. Tüm inançlar, dinler, okullar, dünya görüşleri ve meşreplere genişlik ve zenginlik kazandırmak; bunların tamamını zahiren değişik görünmelerine ve hatta kalıcı çelişkilerine rağmen birlik ve eşitlikle nihayete erdirmek; diğer tüm çatışmalara, itikadi düşmanlıklara ve dinî münakaşalara son vermek, ya da mezheplerin sayısını ve anlayışların çeşitliliğini açıklamak isteyen bir bakış açısıdır bu.

Burada plüralizme yönelişin etkenlerini ve saiklerini inceleme niyetinde değiliz. Çünkü bu etkenler ve saikler uzlaşmaz ve çelişik olabilirler. Aksine bu konudaki kasıt ve güdüleri göz ardı edip bu teoriyi ölçüp biçmeye ve onun bilimsel, pratik getirilerine odaklanmak ve Kur'an'ın penceresinden Kur'anî sorgulamaya dair yargılamada bulunmak gerekir.

Bu makalede araştırmanın çatısını, araştırmanın gerektirdiği alanları hesaba katarak yargı belirtme temeli üzerine kuracağız.

Dinî Plüralizm Bakış Açısıyla Kurtuluş

Bütün dinlerin düşünürlerinin zihnini meşgul eden sorunlardan biri, dinlerin çokluğu, mezheplerin ve anlayışların çeşitliliğidir.

Bu konuda düşünce ehlinin aklına takılan soru, acaba sadece belli bir dine inananların mı kurtuluşa ereceğidir. Acaba hakikate ulaşmak için bir tek yol mu vardır ve diğer yollar insanı kurtuluşa ve mutluluğa iletmede yetersiz midirler?

Bu sorulara cevap verirken ortaya konan çabaları üç görüşte özetlemek mümkündür.[1]

1. Tekelcilik; sadece bir tek dinin, bir tek dinî anlayış ve telakkinin hak olduğuna, insanı sadece bu yolun kurtuluşa ulaştıracağına, geriye kalan dinlerin ise sonuçsuz kalıp akamete uğrayacağına inanmaktır.

2. Çoğulculuk; kurtuluş ve necatın bir tek dini takip etmeye münhasır olmadığına, bilakis mutlak hakikatin bütün dinler arasında ortak olduğuna, muhtelif dinler, mezhepler, şeriatlar ve inanışların o mutlak hakikatin tecellileri sayılması gerektiğine inanmaktan ibarettir.

Dinî plüralizmle aynı anlama gelen dinî çoğulculuk, dünyanın bütün dinlerinin, aynı nihai hakikatin değişik algılarını, çeşitli anlayış ve tepkilerini kapsadığını savunur. Onlardan hiçbirinin üstünlüğüne inanmaz.

Bu izaha bakılırsa dinî çoğulculuk ve plüralizmin iki alanı bulunduğu anlaşılabilir.

Biri, mezhep plüralizmi olarak isimlendirilebilecek dinin kendi iç plüralizmidir. Çünkü kimi zaman bir dinde onlarca mezhep, anlayış, yorum ve okuma biçimi mevcut olabilir. Çoğulculuk teorisine göre bunların hepsinin hakikatin bir bölümünü içerdiği düşünülebilir.

İkincisi, çok sayıda dini kabul etmek ve bunların hepsinin mutluluğa ulaştıracağına, aynı hedef ve akıbete ortak olduklarına inanmak anlamında dinin dışsal plüralizmidir.

1-John Hick, *Dinlerin Çokluğu*, çev: Bahauddin Hürremşahi, Keyhan Dergisi, s.16.

3. Inclusivism (Kapsayıcılık): Hak dinin sadece bir tek din olduğu, ama mutluluk ve kurtuluştan yararlanmanın, insanın resmi olarak kendisini bu dine bağlı görmesine bağlı olmadığı, aksine bireyin davranışı ve eylemi hak dinle ve sahih dinin değerleriyle uyum içindeyse o bireyin kurtuluşa erebileceği anlamına gelir.

Bu sebeple hak dinde gizli olan rahmet, mutluluk ve kurtuluş sadece o dinin resmi takipçileri için değildir, bilakis -bilinçsizce de olsa- hak dinle ve onun programlarıyla uyum sağlamış herkesi kapsar.[1]

Karl Rahner bu kesimi "isimsiz Hıristiyanlar" olarak adlandırır. İslam kültüründe bu görüşün benzeri Ehlikitap hakkında serdedilmiştir.

Teori ve Görüşlerin Özeti

Soruları ortaya atmadan ve onların dinî bilgi ile irtibatını ve bu sorular için Kur'an'dan cevapları araştırmanın zaruretini açıklamadan önce dinî plüralizm alanındaki görüşlere özet olarak değinmek gerekli görünmektedir. Çünkü bu görüşlerin incelenmesi, mevzunun daha iyi analiz ve çözümlemesini mayalamakta, atmosfer oluşturmakta ve soru üretmektedir. Başka bir ifadeyle, inceleme ve araştırma için konuyu aydınlatmaktadır.[2]

1) İnsanın dinî hayatı, çok sayıda eşitsizlikler ve başkalıkların maya ve mahiyetinden yararlandığı görülen güçlü bir zincirdir. Fakat bu farklılıklar, insanın yaratıcılığından kaynaklanmaktadır ve insanların düşüncesindeki tabiat ve suretlerin değişik yansımalarıdırlar.[3]

2) Her bir din kendine özgü kavramlara sahiptir. İki dinin aynı kavramı kullandığı vaki değildir. Mesela Hıristiyanlar Allah'ın bağışlayıcı olmadığını söylemez. Çünkü Hıristiyan teolojisi, ilke olarak Allah hakkında hiçbir önerme ve hükmü kapsamaz.

Sonuç şudur ki, esasen dinler birbirlerini reddetmek üzere ve birini

---

1-Kapsayıcılığın (inclusivism) bu görüşü ikinci Vatikan Konsilinden sonra (1962-1965) ortaya atıldı.

2-"Dinî Pluralizm", Medrese ve Üniversite Dergisi, S. 8, Sonbahar 1997.

3-Bu teori Wilfred Cantwell Smith tarafından *Dinin Anlamı ve Hakikati* isimli kitapta zikredilmiştir.

kabul etmenin diğerini reddetmek anlamına geleceği şekilde, birbirlerine dönük olmamışlardır.

Wittgenstein'ın "dil oyunu" teorisi de yukarıdaki görüşe yakın veya onun aynısı olabilir. Wittgenstein'a göre Hıristiyan inancı içinde var olan şey, başka bir dinde ifade edilmiş olana aykırı görülemez. Çünkü dinî diller muhteliftir ve her dil özel bir topluma ve geleneğe aittir.[1]

3) Milattan önce bin yılından biraz sonra dinî yaratıcılığın altın çağı başlamıştı. Bu dönemde dünyanın değişik noktalarında bir dizi keşfe dayalı tecrübeler meydana gelmiş; İlya, Zerdüşt gibi peygamberler, Çin'de Lao Tzu ve Konfüçyüs, Yunan'da Sokrat ve Eflatun, Hindistan'da Buda ve Mahavira gibi düşünürler tarih sahnesine adım atmış ve milletler arasındaki iletişimin sınırları ve bu dinlerin çeşitlenmesine sebep olan kültürlerin yatağı oluşmuştu.[2]

4) Dindarlığın cevheri iman tecrübesidir ve insanın bu tecrübeyle karşılaşması tarihsel, sosyal, linguistik ve bedensel çerçevelerde gerçekleşir. İşte bu çerçeveler çokluğu ortaya çıkarmıştır.

Bu görüşe göre iman şeriata -âdâp, gelenekler ve tarzlar- tercih edilir ve asıl olan, bütün dinlerde mevcut dinî tecrübe ve iman ilkeleridir.[3]

5) Her dinin takipçilerinin hak ve batıl tartışmasını ciddiye almaya, kendi dinini ve mezhebini tek kurtuluş yolu görmeye hakkı vardır. Fakat bu, barış içinde bir arada yaşama yolunu kapatmasını gerektirmez.[4]

6) Allah, hakikatin sırrını insanlardan gizlemek ve sadece gizem ustasının hakikate ulaşabilmesini sağlamak için bir tedbir düşünmüştür.

Sonuç itibariyle, aslında aynı asıl ve kökten çıkmış olsalar da dinlerin çokluğunun bir hikmeti vardır.[5]

7) Hakikatler katman katman ve iç içedirler. Her insan, seçimi

---

1-Bu teori W. A. Christine'e aittir ve *Dinin Anlamı ve Hakikati* isimli kitapta zikredilmiştir.

2-John Hick bu teoriyi *Din Felsefesi* kitabında sözkonusu etmiştir. Bkz: 235-240.

3-Bu görüş Muhammed Müçtehid Şebüsteri'ye aittir. Bkz: Keyhan Dergisi, s.28.

4-Bu görüş Ali Gulpeyganî tarafından ortaya atılmıştır. Bkz: *İslam Kelamı*, s.23, Sonbahar, 1998.

5-Bu görüş Mevlana tarafından beyan edilmiştir. Bkz: *Mesnevi*, Birinci Defter, 2467-2486 numaralı beyitler.

sırasında hakikatin bir katmanına gönül verir ve bu güzergâhta dinlerin ve mezheplerin çokluğu, çeşitliliği ortaya çıkar.[1]

8) Dünyada övülecek bir tek şey vardır. Tüm dinler ve inançlardaki bütün insanlar, yöntemleri ve lafızları birbirinden farklı olsa da aynı tek hakikati övmek üzere ağızlarını açarlar.[2]

9) İtikadî öğretiler dinin cevheri değildir. Aksine dinin cevheri insanın şahsiyetinin gelişmesidir. Bu yüzden görünüşte uyumsuz ve çok sayıda olan dinler ruhsal gelişimi meydana getirmede eşitseler, onları uyumlu ve uzlaştırılabilir görmek gerekir.[3]

10) Hakikat, her biri bir dinde bulunabilecek parçalar ve öğeler toplamıdır.[4]

11) İnsanlar, ister doğru sözlü olsunlar, ister yalancı, ister bir yolu bilgece seçsinler, ister taklitle, ister hakikate hemen ulaşsınlar, ister uzun aradan sonra ve daha fazla güçlükleri ve aşamaları kat ederek, nihayetinde hakikati elde edeceklerdir.[5]

12) Dünyada hak ve bâtıl birbirine girmiştir ve saf hak asla bulunamaz. Tıpkı tepeden tırnağa bâtıl olan hiçbir şey olmayacağı gibi.

Hak ve bâtılın karışık bulunması insanların dinden anladıklarında da hak ve bâtılın birbirine girmiş olmasına yol açar. Bu sebeple çokluk meydana gelir; bireylerinin hiçbir şekilde birbirine üstün olmadıkları bir çokluk.[6]

13) Hidayet, kuşku içeren bir iştir ve dinlerin birbirinden farklılığı da asgari veya azami düzeyde hidayeti kullanmış olmalarına bağlıdır.

Bundan dolayı dinler arasındaki farklılık dikeydir. Hepsi de hak doğrultusunda hareket eder, hakka ve kurtuluşa hidayet eder ama kimisi hidayet etmede daha güçlüdür, kimisi de daha zayıf.[7]

1-Bu teori de Mevlana'ya aittir.

2-Reynold A. Nicholson, *Mesnevi Şerhi*, çeviren ve notlandıran: Hasan Lahuti, Üçüncü Defter, 2124-2126 numaralı beyitler.

3-Bu teori de John Hick'e aittir.

4-Bkz: Dr. Abdulkerim Suruş, "Sırat-ı Müstakimler", Keyhan Dergisi, S. 36.

5-agm.

6-agm. (Suruş bu görüşü Mevlana'dan aktarır).

7-agm.

Kur'an Sahasından Kelam Soruları

Zikredilen noktalar göz önünde bulundurulduğunda aşağıdaki sorular gündeme gelecektir:

1. Kur'an kültürünün ruhu exclusivisim[1], plüralizm[2] ve inclusivisim[3] teorilerinden hangisiyle uyumludur ve acaba bunun için ayetlerin nassından deliller gösterilebilir mi? Yahut bu zeminde Kur'an'ın teorisi ayetlerin kategorilendirilmesi ve kavramsal icaplarından mı çıkarılmalıdır?

2. Kur'an'ın, İslam dininin dışında kalan tüm dinler hakkındaki bakışı ve yargısı bir midir, yoksa ayetlerin toplamından anlaşıldığı gibi Kur'an, Ehlikitap ile şirke bulaşmış inançlar ve inkârcı meşrepler arasında fark gözetmekte midir?

3. Kur'an, İslam dışındaki dinler arasında farklılık düşündüğüne ve Ehlikitabı müşrikler ve inkârcılardan ayırdığına göre bu, semavi dinlerin genel olarak hidayet ve kurtuluş bahşetmede ortak bir güce sahip olduğu, buna karşılık şirke bulaşmış ve inkârcı inançlarda bu özelliğin bulunmadığı anlamına gelmez mi, yoksa bu konuda fark gözetmeyi başka bir yerde mi aramak lazımdır?

4. Semavî dinler aynı tür ortak hedefi ve gayeyi takip ettikleri ve Kur'an hepsi için bir tür itibar düşündüğü halde İslam'ın diğer semavi dinleri tercih etme sebebi Kur'an açısından nasıl değerlendirilebilir? Acaba hidayeti göstermede kuşku teorisi kabul edilebilir mi, peygamberler ve onların dinleri için dikey mertebeler düşünülebilir mi?

5. Acaba Kur'an ayetlerine göre dinin öğreti, talimat ve kanunları iki bölüme ayrılıp bunların bir bölümü imanın ve diyanetin cevheri ve mayası, diğer bölümü ise üstyapı, çeper veya yöntem sayılabilir mi?

6. Eğer dinin cevherini, insanın mutluluk, kurtuluş ve necatının bağlı olduğu imanın en zaruri öğesi, buna karşılık en az bilgi ve inanç anlamıyla kabul ediyorsak Kur'an açısından cevher nedir? Kur'an inanç ve amelin ne kadarını kurtuluşun gerekli şartı görmektedir?

1-Tekelcilik (ç.n.)

2-Çoğulculuk (ç.n.)

3-Kapsayıcılık (ç.n.)

7) Dinin cevheri Kur'an açısından, daha çok, inanç ve bilgi boyutuna mı sahiptir, yoksa amel ve davranış özelliği daha mı önemlidir yahut da itikat ve amel eşit biçimde mi dikkate alınmıştır ve birbirinden ayrılamazlar mı?

Bu soruya dikkat çekilmesinin nedeni şudur ki, eğer dinin cevheri ve hakikatini mutluluk bahşeden amel ve davranışta arayacaksak bu durumda bilinçsizce ve fıtri eğilimleri nedeniyle salih amel sahasına adım atan kimseler, itikat ve inançta mümin sayılmasalar da mutluluğa ulaşacaklardır. Yok, eğer dinin cevherini sadece inanç alanıyla özetlersek, iman iddiasındakiler, amelde inançlarına vefalı davranmazlarsa da kurtuluşa ereceklerdir!

8) Kur'an'da *"Allah katında din İslam'dır"* (Âl-i İmran, 19), *"Kim İslam'dan başka din ararsa bu kabul edilmeyecektir"* (Âl-i İmran, 85) gibi ayetler göze çarpmaktadır. Acaba bu ayetlerde geçen İslam kelimesi, son Peygamberin dinindeki ve Kur'an vahyindeki inanç ve kanunların toplamına mı atıftır, yoksa daha çok onun lügat manası mı göz önünde bulundurulmuştur ve bu ayetler aslında, insanın tanıdığı hak karşısında teslim olmaktan ibaret iman cevherini mi beyan etmektedir?

İslam'ın sözlük anlamı hesaba katıldığında (teslimiyet ruhunun) imanın cevheri ve kurtuluşun mayası olduğu sonucu çıkarılabilir ve bu psikoloji, İslam'ın ve İslam dışındaki dinlerin ve mezheplerin pek çok takipçisi arasındaki ortak nokta sayılabilir. Hak bilerek ona değer veren ve teslim olan insanlar kurtuluşa ereceklerdir, ister Müslüman olsunlar, ister Hıristiyan, ister başka şey... Fakat bu kurtuluşa erme işi, plüralizm teorisi temelinde midir, yoksa kapsayıcılık teorisi esasına göre mi?

9) Kur'an'ın şu ayette Ehlikitabı ortak düşünceye, işbirliğine ve birlikteliğe davet etmesinin manası nedir:

"Ey kitap ehli! Sizinle bizim aramızda müşterek olan söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım. O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmasın." (Âl-i İmran, 64)

Acaba bu ayette kitap ehli, imanın cevherine mi davet edilmiştir?

Aynı tarafta olmaya ve ortak yönlerden yararlanmaya yapılan bu çağrı, sadece barış içinde yaşamak için toplumsal birliktelik midir, yoksa daha fazla diyalog ve tanışma için zemin mi? Yahut esas itibariyle

insanların kurtuluşu için bu ölçüde dinî ortaklığın kâfi olduğunun göstergesi midir?

10) Acaba Kur'an'da ve tefsirde plüralizmin bütün veya bir kısım temelleri için -ispat veya nefye dair- deliller ve konular araştırılabilir mi?

Bahsi Geçen Temeller Genel Olarak Şunlardır:

-Dinî metnin anlaşılmasının çeşitliliği, hiç kuşku yok ki dinler ve mezheplerin çokluğu ve çeşitliliğini izler ve bu çokluktan kaçış yoktur.

-Okuyuş biçimleri, anlayışlar ve yorumların çeşitliliği dinî tecrübelerin doğal sonucudur.

-Her dinî tecrübede ve onunla eşzamanlı olarak bir yorum vardır ve tecrübe yorum olmaksızın mümkün değildir.

-İnsanların ellerinde Allah'tan apaçık hiçbir anlam bulunmaz. Hatta aksine her biri sadece hakikatin bir kısmını anlamıştır ve bu anlayışlar birbirine karşı tercih edilebilir değildir.

-Genel ilahi rahmet ve hidayete itikat, plüralizme itikadın sonucudur. Çünkü yalnızca bir tek mezhebin veya dinin takipçilerini hidayete ermiş kabul etmek Allah'ın hâdi sıfatıyla uyuşmaz.

-Faziletler ve değerler birbiriyle uyumlu değildir ve insanların her biri kaçınılmaz biçimde bir tek değerler topluluğunu seçer. Böylelikle de doğal olarak ve mecburen çokluk ortaya çıkar.

-Dinî tecrübe hakikate doğru süluktan ibarettir ve bu tecrübe bütün dinlerde mevcuttur. Bundan dolayı dinlerin tüm takipçileri hakikate erişirler.

-Dinlerin akılla incelenmesi ve birbirine tercih edilmesi mümkün değildir. Bu tercih sadece duygu alanında gerçekleşebilir.

-İnsanların tümü gizli hidayete erdiricilerin hidayeti ışığında yürürler. İnsanların kurtuluş ve mutluluğun yolunu bulmasının asli etkeni işte bu gizli hidayetlerdir ve dinin görünür ve gizli hâdileri yalnızca hissiyatla ilgili bir iştir.

-Kâmil insan yoktur. Herkes kendisi için insan-ı kâmil olabilir ve kemale ulaşabilir. Tabii ki onun kemali başkasından farklıdır. Bu yüzden de çokluk ortaya çıkar. Ama bireylerinin birbirini reddetmediği, bilakis

her birinin kendi başına kemalin mayasına sahip olduğu bir çokluktur bu. Bu amaçla delil getirilmesi mümkün olan ayet şudur:

"Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geleceksiniz." (En'am, 94)

Bu ayetten, insanların kıyamette tek tek hesaba çekilecekleri ve başkalarıyla mukayese edilmeyecekleri sonucu çıkarılabilir.

11) Acaba şeriatların çeşitliliğini, peygamberlerin çokluğunu ve programlarının farklılığını plüralizm teorisi izah edebilir mi?

12) Kur'an vahyi tek kurtuluş yolunu İslam'ı benimsemek ve son dini seçmek olarak gördüğüne göre bu tekelciliğin haklılığı için hangi kriterler gösterilebilir?

13) Kur'an açısından acaba insanın mutluluk ve kurtuluşu hakikatin tamamını bulmasına ve ona mümin olmasına mı bağlıdır, yoksa hakikatlerin bir kısmına iman bile kurtuluşun mayası olabilir mi?

14) Kur'an vahyinde dinî öğretiler ve inançların hepsi özü itibariyle mi önemlidir, yoksa hepsinin araçsallık ve iletici olma yönü vardır da yerlerine başka şeyler geçebilir mi? Yahut ayrışmayı kabul edip asıl ve detay itikatlar, sabit ve değişken hükümler, ibadet ve toplumla ilgili ahlak ve ödevler arasında fark mı gözetilmelidir?

15) Eğer dinî plüralizme bir şekilde eğilim duyuyorsak, diğer dinlerin takipçilerini açıkça İslam'a davet eden, hatta İslam'ı kabul etmeyenleri cezalandırmakla tehdit eden aşağıdaki ayetler için nasıl bir izahımız olacaktır?

"Allah evlât edindi" diyenleri de uyarmak için. (Kehf, 4)

Dediler ki "Rahman bir çocuk edindi." (Meryem, 88)

Andolsun "Allah, üçün üçüncüsüdür" diyenler de kâfir olmuşlardır. (Maide, 73)

Andolsun ki "Allah, kesinlikle Meryem oğlu Mesîh'tir" diyenler kâfir olmuşlardır. (Maide, 72)

Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten menedersiniz. (Âl-i İmran, 110)

Şüphesiz biz ona yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör. (İnsan, 3)

Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara

uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. (En'am, 153)

Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar; dönerlerse mutlaka anlaşmazlık içine düşmüş olurlar. (Bakara, 137)

Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim. (Maide, 3)

Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. (Âl-i İmran, 20)

O, müşrikler hoşlanmasalar da dinini bütün dinlere üstün kılmak için Resulünü hidayet ve hak din ile gönderendir. (Tevbe, 33)

Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilmezler. (Sebe, 28)

Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed'e Furkan'ı indiren Allah, yüceler yücesidir. (Furkan, 1)

İslam'ın zuhurundan sonra dünyanın doğusunda ve batısında insanların önünde bir taneden fazla yol olmadığına delalet eden başka ayetler de vardır. Çünkü başka yollar da müstakim ve doğru olsaydı onların takipçilerinin "kâfir", "sapkın" ve azaba müstahak olarak tanıtılmaması gerekirdi:

De ki: Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki Allah kâfirleri sevmez. (Âl-i İmran, 32)

Kim Allah'a ve Peygamberine karşı isyan eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır. (Nisa, 14)

Her kim Allah ve Rasülüne isyan ederse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur. (Ahzab, 36)

16) Nihai hakikatin ve Tanrının varlığının betimlenemeyeceğini ve bu yüzden çeşitli dinlerde sayısız izahların ortaya çıkmış olduğunu savunan Hick'in plüralizm teorisi kabul edilirse acaba betimlenemeyen böyle bir hakikate ibadet, meçhul ve vehim bir şeye ibadet olmayacak mıdır? Acaba Kur'an, Allah'ı betimlenemez mi görüyor? Yoksa tersi mi?

Eğer Allah'ın tam manasıyla betimlenmesini mümkün görmüyorsa bizzat kendisinin gösterdiği o betimlemeler nedir? Bu durumda betimlenemez Allah'a iman nasıl mümkün olabilecektir?

17) Sadece bir grubun hidayete ulaşabileceğini kabul etmek çok

sayıda insan grubunun daima şeytanın nüfuzu ve hâkimiyeti altında olduğu, hak ve bâtıl arasındaki savaşta üstünlüğün bâtıla ait olacağı, hakkın azınlıkta ve zayıf kalacağı anlamına gelmeyecek midir? Hâlbuki bazı ayetlerden hakkın bâtıla galebesi ve Allah'ın şeytana ve şeytanî unsurlara karşı mutlak kahrediciliği sonucu çıkmaktadır. Aşağıdaki ayetler bu cümledendir:

De ki: Hak geldi bâtıl zail oldu. Zaten bâtıl yıkılmaya mahkûmdur. (İsra, 81)

Bilakis hakkı bâtılın tepesine bindiririz de o, bâtılın işini bitirir. Bir de bakarsınız ki, bâtıl yok olup gitmiştir. (Enbiya, 18)

Allah şöyle yazmıştır: Elbette ben ve elçilerim galip geleceğiz. Şüphesiz Allah güçlüdür, galiptir. (Mücadele, 21)

Bizim ordumuz şüphesiz üstün gelecektir. (Saffat, 173)

Şüphe yok ki şeytanın kurduğu düzen zayıftır. (Nisa, 76)

Tabii ki bu ayetlerin yanında Kur'an'da, insanların çoğunun sapkınlığını vurgulayan, azınlık kesimini de iman ve şükür ehli olarak tanıtan başka ayetler de vardır. Bu durumda yukarıdaki ayetler ile aşağıda zikredeceğimiz ayetler arasında mevcut bulunan ilişki açıklığa kavuşmaktadır.

Sen ne kadar üstüne düşsen de insanların çoğu iman edecek değildir. (Yusuf, 103)

Yeryüzünde bulunanların çoğuna uyacak olursan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar. (En'am, 116)

Ey Davud ailesi! Şükredin. Kullarımdan şükreden azdır! (Sebe, 13)

Zaten onunla beraber pek azı iman etmişti. (Hud, 40)

18) Dinî plüralizme itikat, çeşitli dünya görüşleri ve diyanetlere dayanan bütün metotları ve yolları hak görmeyi gerektirir. Dinlere ve mezheplere böyle bir bakış her ne kadar toplumsal açıdan barış içinde birarada yaşamayı meydana getirse ve pek çok kanlı ve acı verici çatışmayı ortadan kaldırsa da -hatta bazı fikrî soruları ve zihinsel kaygıları olsa bile (çoğunluğun kurtuluş ehli olup olmadığı konusunda)- öte yandan da plüralizme inanç duymakla, bütün dinleri hak görmekle ve tüm sıratları müstakim addetmekle şu sonuçlar ortaya çıkacaktır:

1. Artık bir dinin mensupları için belli bir sıratta hareket etmenin veya özel bir dine inanmanın manası kalmayacak; nefsanî eğilimleri ve

bedensel hazlarıyla daha çok uyuşan, takipçilerinden daha az görev isteyen ve onlara daha fazla özgürlük veren dinleri ve sıratları seçmeye fırsat bulmuş olacaklardır.

2. Bütün sıratları müstakim görme, semavi ve semavi olmayan tüm dinleri, okulları hak sayma durumunda hidayete ulaştırma, iyiliği emir ve kötülükten sakındırma, iman ve inanç yolunda cihada ihtiyaç kalmayacaktır. Çünkü hakkı hakka davet etmek beyhude ve manasız bir iştir. Zira dinler arasında önemli ve temel bir tercih nedeni bulunmadığı varsayılmaktadır.

Şimdi bu noktalara dikkat edildiğinde acaba Kur'an'daki emri maruf ve nehyi münker ve cihat, şirk ve küfürle mücadeleye teşvik ayetlerinin, hepsi ama hepsinin Kur'an vahyi açısından dinî plüralizm düşüncesinin yanlışlığına delalet ettiği söylenemez mi?

Eğer gerçekten de plüralizm ile cihat, emri maruf ve nehyi münker ayetleri arasında nefy ve çelişki ilişkisi varsa Kur'an ayetlerine imana rağmen plüralizme inanan müminler, Kur'an açısından imanın hangi kesimi arasında sayılmış olurlar?

19) Sekülarizm, plüralizme itikat sürecidir. Çünkü dinler, mezhepler, inançlar ve bir dinin ya da diyanet ve ahlakın aslının değişik okunma biçimlerinin bulunduğu ve hepsinin de hak ve müstakim olduğu bir toplumda, bütün o inançların toplumun siyasî sisteminde eşit ve eşzamanlı olarak hayata geçirilmesi mümkün değildir (bu bir yana, bazı usulcülerin görüşüne göre böyle bir varolma biçimi gerekli ve doğru da değildir).

Öyleyse mecburen dinlerin hepsine siyaset sahnesinden ve toplumun meselelerini idareden el çektirmek ve dini insanların bireysel hayatıyla sınırlı saymak gerekecektir (sekülarizm).

O zaman şu soru gündeme gelir: Acaba Kur'an öğretilerinin ruhu, dinin bireysel hayatla sınırlandırılması ve onun toplumsal ve siyasal meselelere müdahale ettirilmemesiyle uyuşur mu?

Başka bir ifadeyle, acaba Kur'an bakışaçısına göre sekülarizm, plüralizmin sonuçlarından ve getirilerinden biri olarak mı kabul edilebilir yahut esasen Kur'an vahyinin öğreti, yasa ve programlarının ruhu sekülarizmi, sonuçta da plüralizmi reddetmez mi?

20) Kur'an'da müminleri düşünce ve amelde ihlâsa çağıran yahut itminan ve yakini öven ayetler, insanın saf hakikate ulaşmasının mümkün

olduğuna, hakikatin kendi bütünlüğüyle insan için tanınabilir olduğuna ve insanın hakikat üzerinde tereddüde kapılmayacağı bir aşamaya ulaşabileceğine delil oluşturmuyor mu?

Bu soruların plüralizm meselesiyle irtibatı, plüralizmin kimi temellerine göre anlayışların çok olması ve hakikatin tamamının insanın anlayışına sığamaması ve kesinliğin ulaşılamaz görülmesi, bu yüzden de çokluğun kaçınılmaz olduğu ve onu bir hakikat olarak kabul etmek gerektiği açısındandır.

21) Kur'an açısından dinlerin ve mezheplerin çokluğunun sırrı aşağıdakilerden hangisidir?

a) Dinlerin kuşku içermelerindeki farklılık, insanların kapasiteleriyle orantılıdır.

b) Müteal olanın azameti ve onun pek çok farklı bâtına sahip olması çokluğu meydana getirmiştir.

c) İnat, inkâr, tamahkârlık ve nefsin heva hevesi.

d) İnsanların anlayış farkı ve hakikatin bazı mertebelerinden habersiz olmaları.